

Dolhai Lajos

Aquinói Szent Tamás és a liturgia

A középkor legnagyobb filozófusa és teológusa Dolhai Lajos az Egri Papnevelő Aquinói Szent Tamás, akinek az „angyali doktor” Intézet (Római Katolikus Érseki és a „doctor communis” címet adta a tisztelő utó- Hittudományi Főiskola) tanára.
kor. „Doctor angelicus” lett tudásának szinte az angyalok tudásával érintkező kiválósága alapján, és „doctor communis”, mert életműve a skolasztikus szellemiséget önmagában is tökéletesen kifejezi.

Szent Tamás méltatásakor filozófiáját, és elsősorban az arisztotelészi filozófia átvételét szokás kiemelni, de ő mindenekelőtt univerzális teológus. Legjelentősebb műve, a *Summa theologiae* is erről tanúskodik. Mai terminológiával őt az exegézis, a fundamentál-teológia, a *theologia moralis* és a dogmatika mestereként lehetne megjelölnünk. Sőt még az egyházjog sem volt tőle idegen, ahogyan azt a *Corpus Iuris Canonici*-ből vett számos idézet is mutatja.

Mindezek mellett még azt is elmondhatjuk Szent Tamásról — a *Summa theologiae quaestio*-inak és artikulusainak elemzése alapján—, hogy nem csak szerette, hanem ismerte is a liturgiát. Csodálatos rendszerében felfedezhetjük a liturgia teológiájának ill. a liturgikus teológiának legfontosabb elemeit.

Aquinói Tamás liturgia iránti szeretetéről ékesen tanúskodnak a *Lauda Sion*, az *Adoro te devote*, a *Pange lingua* és más liturgikus használatban máig élő himnuszok. IV. Orbán pápa —miután 1264-ben elrendelte az Úrnapja megünneplését— az új ünnep liturgikus szövegeinek megfogalmazását Aquinói Tamásra bízta. Tamás mint teológus és költő eleget is tett ennek a felszólításnak, és mind a mai napig az ő hitéből és tehetségéből fakadt himnuszokat használja az Egyház az Eucharisztia ünnepén. Ezek közül a csodálatos és megkapó, ugyanakkor dogmatikus mélységű himnuszok közül a legszebb a külön készült „Adoro te devote”. Chesterton közismert Szent Tamás-életrajzában írja: „Az Officium Corporis Christi olyan, mint valami régi hangszer, amelyet mestere gondosan és furcsán telerakott színes kövekkel és fémekkel. Az officium írója úgy gyűjtötte össze az égi mezőkről és a mennyei kenyér élvezetéről szóló elfeledett szövegeket, mint ritka füveket. Feltűnő, hogy mennyire hiányzik minden hangos, olcsó szó és hangulat ebből az összhangból.”¹

Szent Tamás teológiai jellegű írásaiban többször beszél a liturgiáról és felhasználja a liturgiát teológiai szintézise megalkotásához; témánkhoz a legfontosabb anyag mégis a *Summa theologica* II. és III. részében található.²

C. Vagaggini szerint³ Szent Tamás és a liturgia viszonyát három szempont szerint érdemes tárgyalnunk: 1. A *Summa* legalapvetőbb fogalmai, amelyek jelentősek a liturgikus teológia szempontjából. 2. Hogyan jelennek meg a liturgia szempontjai a szisztematikus teológia egyes kérdéseiben? 3. A liturgia mint „auctoritas” a *quaestio*-kban és a „sic et non”-ok között.

¹ G. K. Chesterton: *Aquinói Szent Tamás*. Ford. Boldizsár I. Budapest 1938. 380.

² *Summa Theologiae*, I-II q. 101-103; II-II q. 81-100; III q. 60-90, fontos még a Suppl. q. 1-68.

³ C. Vagaggini: *Il senso teologico della liturgia*. Róma 1965. 538.

Liturgikus és szentségtani alapfogalmak

A vallásosság és a keresztény kultusz fogalmát Aquinói Tamás az igazságosságról szóló fejezeten belül a skolasztikus módszerrel analizálja (II-II q 81-87). A vallásosság gyakorlatával kapcsolatban részletesen beszél az imádságról, annak fajtáiról (q 83), a *devotio* igazi tartalmáról (q 82) és az áldozatról (q 85), amelyek mind alapvető fontosságúak a liturgiában. Különösen figyelemreméltó, hogy Tamás kifejti a vallásosság antropológiai alapjait: az ember testlélek összetettsége és közösségi vonatkozásai miatt is szükség van a liturgiára.

A *de sacramentis in genere* traktátusból (III q 60-65) kiemelendő a szentségi jel definiálása. Ebben Szent Ágostont követi, mégis nagy érdeme, hogy még pontosabban meghatározza a szentségi jel szerepét (q 60). Sajátos új tanítása a szentségi jel hármasság dimenziója, amely szerint a szentség az Üdvözítő szenvedésének emlékeztető, kegyelmének rámutató és mennyei dicsőségének jövőbe utaló jele, tehát emlékeztető, rámutató és jövőbe utaló jel (a 3). Mint teológus és költő is megfogalmazza ezt a meglátását az úrnapi nagy antifónában: „Ó, szentséges lakoma, Krisztust vesszük rajta, fölidézzük szenvedésének emléket, bensőnk kegyelem tölti el, s a jövő dicsőség záloga nekünk adatik.”

A liturgikus teológia szempontjából másik jelentős tanítása a szentségek kettős céljáról szóló, amely szerint Isten dicsőítése és az emberek megszentelése egymástól elválaszthatatlanok. A két cél tulajdonképpen egy, hiszen az emberek megszentelődése az Isten dicsőségére irányul (III q 60 a 5 corpus q 63 a 6 corpus). Szent Tamás az ószövetségi kultuszt és az Ószövetség szentségi jellegű szertartásait mint előképeket igen részletesen tárgyalja (I-II q 101-103). Kifejti az egyes szertartások, az áldozatok értelmét, ismerteti a szent időket, ünnepeket, a szakrális helyeket, a liturgikus eszközöket. S ami a legfontosabb: az Újszövetség fényében kifejti az ószövetségi kultusz teológiáját (q 102-103).

A liturgia és a szisztematikus teológia

A *Summa theologica* szerzője magától értődően leginkább a szentségtanban kíséri figyelemmel a liturgia szempontjait. Azt kell mondanunk, hogy minden szentséget a liturgikus illetve rituális kontextus figyelembevételével tárgyal. Amikor az egyes szentségekről beszél, nemcsak a kifejezetten liturgikus szempontból is fontos elemeket —mint például a *materia* és *forma* meghatározása— magyarázza meg, hanem a szentség-kiszolgáltatás rendjét és ennek mélyebb, teológiai vonatkozásait is kifejti. Így amikor a katolikus egyház legújabb Katekizmusa az egyes szentségek liturgiáját teológiailag is magyarázza, tulajdonképpen visszatért a nagy tanítómester módszeréhez.⁴

Érdeemes néhány példán megfigyelni Tamás sajátos módszerét. A keresztiség teológiájában van külön egy artikulus, amelyben azt fejtegeti, hogy megfelelő-e az Egyház keresztelési szertartása. Végigmagyarázza a szentségkiszolgáltatás minden egyes mozzanatát, sőt még ugyanebben a *quaestio*-ban kifejti

⁴ A *Katolikus Egyház Katekizmusa* (KEK) 1129 kk., 1297 kk., 1345 kk., 1480 kk., 1517 kk., 1572 kk., 1621 kk.

a katekumenátussal kapcsolatos liturgikus szertartások lényeges elemeit és ezek jelentőségét is. A bérmálásról és a szentmiséről szólva szintén felteszi a kérdést: „Vajon megfelelő-e a szentségnek a szertartása?“, és válaszában rámutat arra, hogy a szertartás hogyan fejezi ki az Egyház hitét. A liturgikus szempont dominál az Eucharisztia teológiájában. Ő, aki a *transsubstantiatio* igazán filozófiai jellegű és mélységű tanát kifejtette, emellett fontosnak tartja azt is, hogy egészen liturgikus és gyakorlati problémákról is beszéljen, mint például: „A szentmisében a borhoz kell-e vizet önteni és miért?“, „Vajon az átváltoztató pap tartozik-e ezt a szentséget magához venni?“, „Vajon ennek a szentségnek a kiszolgáltatása kizárólag papi tiszt-e és miért?“ Következete- sen minden szentségnél tárgyalja a liturgikus kérdéseket, és ismételten hang- súlyoznunk kell, hogy Szent Tamást —a későbbi morális és liturgikus kézi- könyvektől eltérően— nem a rubrikák érdeklik, hanem a liturgia teológiája.

A liturgia mint *locus theologicus*

A *quaestio*-k kifejtése és az ellenvetések felsorolása (az ún. „sed contra“, a „sic et non“ és a „videtur quod non“ részek) közben kiemelkedő helyet kapnak az *auctoritas*-ok.

A filozófiai kérdésekben a nagy tekintély természetesen Arisztotelész. A teológiában a legkülönbébb tekintélyekkel találkozunk: a Biblia, az egy- házatyák, a szentek, a zsinatok stb.; továbbá a liturgia, liturgikus szövegek (euchologia), az egyes szertartások, az ünnepek. H. Hering *De loco theologico li- turgicae apud S. Thomam* című cikkében kiemeli, hogy a *Summa theologica*-ban Szent Tamás 57 esetben fordul a liturgiához mint döntő auktoritáshoz.⁵ Ebből 16 eset a szentségekről szóló traktátusban, 41 pedig az egyéb teológiai kérdé- sekkel kapcsolatban található. Számszerűleg ez nem sok, de mint tény, mégis jelentős. Már csak azért is, mert az első teológiai módszertan megalapítója, Melchior Cano műveiben, 300 évvel később nem szerepel a liturgia a teológia forrásai között. Közismert és évszázadokon keresztül használt kézikönyvében felsorolja a *domicilia argumentorum*-ot és az általa felsorolt 10 teológiai lelőhely között nem találjuk a liturgiát.⁶

Néhány példát tanulságos kiemelnünk. Tamás Isten mindenhatóságának magyarázatakor idézi a *Missale Romanum* egyik vasárnapi könyörgését: „Iste- nünk, te leginkább azzal nyilvánítod ki mindenhatóságodat, hogy könyörü- letes és irgalmas vagy hozzánk“ (évközi idő, 26. vasárnap). A predestináltság bizonytalanságának igazolására is egy vasárnapi kollektát idéz: „Isten, aki egyedül ismered, tartod számon és választod ki azokat, akinek helyet akarsz adni az örök boldogságban“ (I q 25 a 3 obiectio 3). A trinitológiában annak a tételnek alátámasztására, hogy Istenben a szentháromsági vonatkozások és az isteni lényeg azonosak, ellenetesként a prefáció második részét idézi: „Ut in personis proprietates et in maiestate adoretur aequalitas“ (Hogy a szemé-

⁵ H. Hering: „De loco theologico apud S. Thomam“, *Pastor Bonus* 5 (1941) 456–464.

⁶ M. Cano: *De locis theologicis*. Salamanticae 1563; a téma kifejtése megtalálható bővebben Szennay András: *A hittudomány alapvetése*. Pannonhalma 1995. 138–145.

lyekben a különbözőség, a főségekben az egyenlőség imádtassék) (I q 28 a 2). Arra a kérdésre, hogy Isten miért engedte meg az ősbűnt, a nagyszombati liturgiából jól ismert Exsultet-részlettel válaszol: „Ő szerencsés vétek, hogy ilyen hatalmas és fölséges Megváltót kívánt és érdemelt.”

A liturgiát mint auktoritást bizonyosan még többször megtaláljuk a szentségtanban, itt is elsősorban az Eucharisziáról szóló részben. Látnunk kell azonban azt is, hogy Tamásnál a liturgia mindig csak egy az auktoritások és argumentumok között, és nem is a legdöntőbb, sőt van olyan eset is, amikor Szent Tamás nem fogadja el a liturgia tanúságát. Példa erre Szűz Mária szep-lőtelen fogantatásának kérdése. Kétségbe vonja az akkor sok helyen megtartott ünnep jogosságát, mert szerinte filozófiai és teológiai alapon Mária abszolút szentsége nehezen igazolható. Tamás nem látta, hogy a tétel elfogadása esetén hogyan lehetne magyarázni az áteredő bűn és a megváltás egyetemes-gének tételét, ha ezek Máriára nem lennének érvényesek (vö. III q 27 a 2 ad 3).

Összefoglalóan mondhatjuk, hogy Szent Tamás teológiájában mint természetes alkotóelem van jelen a liturgia. A liturgikus teológia első igazi jeleivel találkozunk a *Summa Theologiae*-ban. Számára a liturgia nem csak a rubrikák ismerete, nem is csak lelkipásztori segédeszköz, hanem teológiai jelentősége, teológiai értéke is van, tehát *locus theologicus*-nak (= teológiai ismeretforrásnak) is tekinthető. Ez elsősorban az előbbieken említett fejezetekben figyelhető meg. Ki kell emelnünk, hogy Szent Tamás tudományos alapossággal elemzi az Egyház szentségi és liturgikus életének alapfogalmait. Ezek közül is a legfontosabb a jel teológiája, amely nem csak a szentségtanban, hanem a liturgikus teológiában is alapvető jelentőségű. Ezen a téren igazi nagysága akkor mutatkozik meg, ha arra gondolunk, hogy a későbbi skolasztikában, de főleg a Tridentinum utáni szentségtanokban a jel szerepe háttérbe szorult, s helyette az érdeklődés főleg a hatékonyságra és a kegyelem okozásának módozataira irányult.

Nemcsak az elmúlt évszázadok, hanem a II. Vatikáni Zsinat is figyelembe vette Szent Tamás meglátásait. Például, amikor Tamás arról beszél, hogy az Eucharisztia megünneplése által Krisztus áldozatába és megváltói művébe kapcsolódunk bele, ennek az igazságnak és a liturgia fontosságának igazolására idézi a *Missale Romanum* egyik orációját: „Valahányszor ennek az áldozatnak emlékét ünnepeljük, megváltásunk műve folytatódik.” A Liturgikus konstitúció is, amikor a liturgikus megújulást sürgeti, e Szent Tamás-i gondolatot hasznosítja, s az idézett könyörgéssel mutat rá a liturgia fontosságára: „A liturgiában, főleg az Eucharisztia isteni áldozatában valósul meg számunkra megváltásunk műve, és így a liturgia a legnagyobb mértékben az ember üdvösségét szolgálja, sőt egyúttal nyilvánvalóvá teszi Krisztus misztériumát és az Egyház valódi lényegét.” (SC 2)